

Олександра СЛУЖИНСЬКА

СТЕПАН ГАЙДУЧОК І ЙОГО РОДИНА

За часів існування тоталітарної системи здобутки в царині науки Західної України всіляко ігнорувалися, історія розвитку будь-якої галузі починалася лише з 1939 року, року „визволення“ з-під гніту буржуазних держав. Це стосувалось такої важливої для розвитку нації сфери, як тіловоховання, котра, за висловом професора О. Вацеби, є „рівноцінною складовою української культури взагалі, як музика, театр, література, малярство, архітектура“.

Засновники фізичної культури в Західній Україні донині маловідомі. А треба сказати, що то були високоосвічені люди, сильної волі і сповнені патріотизму, бо їхня спадщина — не лише теоретичні праці, а й величезна активна громадська діяльність, яка полягала у створенні спортивних національних товариств „Сокіл“, „Луг“, „Пласт“ і впровадженні серед молоді шкіл та гімназій засад тіловоховання для створення фізично здорового покоління. Тіловохове товариство „Сокіл“, крім руханкового спорту та вправ у стрілянні, поширювало серед молоді спів, музику, діяльність аматорського театру. З ініціативи А. Будзиновського введено велосипедний спорт, туризм, фехтування і пожежну справу. Мережа товариства „Сокола-Батька“ (так з 1904 року називалося центральне об'єднання у Львові) охопила Галичину, Поділля, Буковину, Покуття і налічувала близько 33 тисяч молоді. Першим головою до 1900 року був Василь Нагірний, заступником — Володимир Лаврівський. Учительський гурток від 1901 до 1908 років створив і розширював Іван Боберський. Відомими діячами товариства „Сокіл“ до 1914 року були К. Гутковський, В. Шухевич, Ю. Вінцковський (псевдонім — Ярославенко, автор гімну „Соколи, соколи ставайте в ряди!“), М. Волошин, Й. Доманик, Л. Лепкий, Р. Дагилевич, Ціпановський.

З 1933 року велику увагу було звернуто на волейбол (відбиванку), баскетбол (кошиківку), легку атлетику, бокс. Спортивну секцію очолював О. Навроцький. З 1920 по 1930 рік найвідомішими були М. Заячківський (голова з 1922 р.), М. Хроков'ят (голова з 1933 р.), С. Гайдучок, М. Тріль, І. Мриц (голова лещетарської секції), Галібей, Я. Благітка, Е. Благітка, Т. Білостоцький, Е. Жарський, А. Палій.

Видавнича діяльність сприяла пропагуванню спорту в сокільських календарях (перший виданий В. Лаврівським 1894 року), у книжках, що 1935 року виходили в „Сокільській бібліотеці“. Авторами посібників з тіловиховання були В. Лаврівський, А. Будзиновський, І. Боберський, С. Гайдучок, М. Тріля, О. Верхола, Е. Жарський, Я. Благітка, Т. Франко, П. Франко, Д. Навроцька, Д. Сіян, К. Суховерська, І. Мриц.

Що ми знаємо про людей, які заклали фундамент тіловихованню? Майже нічого. З приходом большевицької влади всі українські товариства в Західній Україні, у тому й спортивні, були закриті. Періодичні видання (а їх було понад 150), де згадувалася діяльність товариств та їхніх діячів, були заборонені. Історія життя цих подвижників повчальна і є частинкою історії українського спорту. Один з цієї когорти Степан Гайдучок разом із дружиною, яка була сестрою милосердя, опинився у „чотирикутнику смерті“ біля Вінниці.

Степан Гайдучок (1890—1976) під час Першої світової війни служив молодшим лікарем в австрійському війську при слов'янському піхотному полку. Згодом перебував на італійському фронті. Потрапив у полон. З Домб'я на Сілезії дістався до Львова і зголосився до Українського Війська. У грудні 1918 року був лікарем 4-ї Золочівської бригади УГА. 1919 року захворів тифом, лежав без пам'яті разом із дружиною Стефанією Богуславською. У хвилини повернення пам'яті рятував її застриками (уколами) і дивувався, чому її обличчя таке біле й нерухоме. Непритомнів. Обидвоє хворіли тифом. 21 листопада 1919 р. Стефанію Богуславську поховали в Немирові. Степан Гайдучок одужав.

У жовтні 2004 року на XIII Науковій геральдичній конференції (голова Українського геральдичного товариства, кандидат історичних наук Андрій Гречило) у Львові на стенді були вивішені фотографії подружжя Гайдучків з проханням подати про них відомості. Зголосився Омелян Волинець (1927 р. н.) з Тернополя: „То мій учитель зворушено говорив, я пізнав його... У школі вчив нас здорового способу життя і філософської мудрости, не бути лінивим, вправляти тіло і загартовувати душу“. Ще один його учень професор Олександр Кіцера згадує добрим словом тіловиховника. На жаль, про дружину нічого не знали. Стефанія Богуславська залишалася загадкою.

Через рік після запиту із Сіднею (Австралія) прийшов лист від дочки Богдани Гайдучок, яка не пам'ятає своєї мами, бо мала трішки більше року, як мама загинула: „Про маму Стефанію знаю, що в її сім'ї були два сини і дві дочки. Стефанія була старша. Молодша, Сидонія, вийшла заміж за греко-католицького пароха Глинян Галаса. Після війни Галас із дружиною і двома синами емігрував до Америки. Тепер про Стефанію. Початкову школу „виділового“ типу закінчила у Глинянах, після чого навчалася в Учительській семінарії „Рідної школи“ Педагогічного товариства у

Львові. Працювала учителькою у селі Словина, а згодом у Глинях. Була вродлива, весела, здібна й працьовита. Вийшла заміж за Степана Гайдучка 1917 року. Стефанія пішла з чоловіком до війська і допомагала раненим. Не хотіла залишатися під польською окупацією. 21 грудня 1919 року померла на тиф у „чотирикутнику смерти“ в Немирові біля Винниці. Там і похована. Лежить між вояками... Не сама... Степан Гайдучок після тяжкої хвороби повернувся в ряди УГА“.

Коли я була ще студенткою Медичного інституту, за советських часів, на кафедрі фізичного виховання студенти пошепки розказували про першого завідувача Степана Гайдучка. Недавно в руки потрапила книжка „Воєнні спомини“, видані Науковою бібліотекою Національного університету ім. І. Франка, автор Степан Гайдучок. Згадала, що то була непересічна особистість, лікар УГА, захворів тифом, перейшов через „чотирикутник смерти“ у Вінницькій області, потрапив у польський концтабір у Тухолі на Помор'ю. А ще перед тим був полон у Домб'є.

Після полону в Тухолі повернувся до Львова. Два роки був безробітний, на його вихованні була маленька донечка Богдана. Удруге не одружувався. Влаштувався учителем руханки в Академічній гімназії. Працював у школах Українського педагогічного університету, викладав руханку в гімназії сестер-василіянок, в єврейській школі.

До 1939 року в Галичині виходило друком багато українських часописів: „Діло“, „Громадський вісник“, „Новий час“, „Рада“, „Нова хата“, „Наша Батьківщина“, „Сокільські вісті“, „Літопис Червоної Калини“. У всіх цих часописах можна віднайти публіцистичні статті Степана Гайдучка, часто під псевдонімом „Гакстен“ або „Blue Boy“. Тематика статей різна: героїчні сторінки визвольної боротьби українського стрілецтва, розповідь про особистості УГА, про громадську діяльність Івана Боберського, який був учителем Степана Гайдучка. Висвітлював проблеми медичного обслуговування населення, питання жіночого спорту, значення спорту і загартування організму, гімнастичні вправи, розвиток спорту в УРСР (пригадаймо, що Львів тоді належав до Польщі, а УРСР була у складі СРСР).

Степан Гайдучок багато років присвятив праці в товаристві „Сокола-Батька“, у пресі подавав інформацію про свята „Сокола“ і товариства „Луг“. Друкував матеріали з методики фізичного виховання. Наукова, методична, публіцистична і мемуарна спадщина велика і потребує дослідження.

Він написав понад 10 книжок з питань фізичного виховання. Особливої уваги заслуговують згадки про визвольні змагання „З документів минулого“, „Спомини“, рукописні записи „До Української Загальної Енциклопедії“.

Після приходу в Західну Україну советських полчищ відбулася реорганізація Медінституту у Львові. Степан Гайдучок був першим заві-

дувачем кафедри фізичного виховання. Після Другої світової війни працював старшим викладачем аж до виходу на пенсію у 1952 р.

До поважного віку Степан Гайдучок займався спортом, ходив у туристичні походи, на 85 році життя їздив на лижах. Зламав ногу. Від операції відмовився і 16 березня 1976 року відійшов у засвіти...

Інформацію про долю Богдани, дочки Гайдучків, черпаємо зі спогадів Клавдія Білинського з Австралії, зятя Степана Гайдучка:

„Мене держали в польській в'язниці до останнього дня, а випустили, коли вся адміністрація уже втекла. У Львові я залишався три тижні. Обсервував походи по місті відділів Червоної Армії, яка справляла жалюгідне враження. Вояки здебільшого азійського походження, погано вдягнені, сумні, без усміху на обличчі. Залишки польської армії перемучені, засипляли гуртами в пивницях кам'яниць і залах пустих державних будівель. Ми робили наївну спробу „перебирати владу“ від адміністрації інституту, але це інша справа. Коли одного вечора я прийшов на свою квартиру, господиня сказала мені, що про мене розпитували двоє чоловіків „у зелених мундурах“. Тієї ночі не спав удома. Я знав, що нова влада не перебрала архіву польської поліції. Я з братом Іком і ще кількома товаришами вирішили йти на Захід.

Перед вимаршем я поїхав до Бережан попрощатися з мамою, яка була в контакт з німецькою репатріційною службою (мама — німкеня). Зі мною їхала наречена Богдана Гайдучок, яка опікувалася мною, коли я сидів у в'язниці Бригідки.

Границя була вже сторожена і треба було мати довідки на перебування у новій прикордонній смузі. Я дістав „наліво“ кільканадцять невиконаних довідок.

Богдана дуже хотіла йти з нами, але це було неможливо. Дорога була небезпечна. Ми вирішили взяти шлюб. Я зобов'язався організувати її перехід через „зелену границю“, як тільки ми доб'ємося до Кракова. Ми взяли потаємно шлюб уночі у приватному мешканні пароха о. Євзепа Бачинського (він боявся зробити це в церкві). Весільну вечерю мама поспішно приготувала, і через дві години після вечері ми розпрощалися. Моя жінка залишилася з мамою. Так виглядала наша пошлюбна подорож. Уже будучи у Кракові, мені вдалося організувати втечу Богдани на Захід. Вона переїхала до Сянока, де на кордоні на неї ждали. Вночі вони сіли в човен, щоби переплисти на другий (німецький) бік. Большевицька гранична сторожа застріляла їх і почала стріляти. Човен з усіма речами затонув, а Богдана з веслярком добилися до берега. Все закінчилося добре.

Але вертаюся до моєї подорожі. З Бережан я переїхав до Львова і негайно скомунікував з товаришами. Ми вирішили, кудю йти, і вибралися у дорогу. Нас було дев'ятеро: Степан Бандера, його брат Василь, Равлик, Мітринга, брат Іко і я, а інших уже не пригадую. Дорога пряма на захід від Львова вже була небезпечна, бо була контрольована

большевицькою розвідкою. Тому ми вибрали напрям на Люблін і колом завернули на Краків. Це теж не було безпечно, але з інших причин. Кримінальні банди нападали на всіх, кого можна було порабувати, передовсім на поляків, які втікали з майном на південь до Румунії і Угорщини.

Наша мандрівка тривала близько 10 днів. За два-три місяці Богдана прибула до Кракова, де ми перебули дуже холодну зиму. Навесні Іко і я з Богданою переїхали до Берліну, щоби продовжувати наші студії на німецьких університетах і побачити, як живуть німці в себе вдома. У тому часі мама вже переїхала через німецьку місію до Німеччини і їй приділили досить просторе мешкання у Берліні, так що ми всі могли там замешкати. Іко почав студіювати (він мав уже закінчене право у Краківському університеті) проблеми європейського Сходу і Півдня на Берлінському університеті, а я економіку у знаній Високій економічній школі в Берліні.

Поза студіями я з друзями зайнявся організацією українських студентів у Німеччині (Берлін, Відень, Прага). На терені Райху ми створили Національну організацію українських студентів (НОУС), де роками перед війною існувала фундація ГУМБОЛЬТ СТИФТУНГ, яка диспонувала фондами, призначеними на стипендії для чужинців на студії у Німеччині. Це була дуже багата фундація. З початком війни приділ стипендій призупинився, бо не було чужинецьких студентів. Вони залишалися у своїх власних державах, їх там потребували. Цю обставину вдалося нашій організації використати. Це був її найбільший успіх. Треба мати на увазі, що до вибуху війни зі советами в 1941 р. німці ставилися до українців прихильно. Нам удалося дістати від Гумбольд Стіфтунг понад 100 (сто) повних стипендій для українців на студії у Німеччині. Висота стипендії цілковито забезпечувала прожиток. Ми повідомили про це українське громадянство в Німеччині і Краківщині і здали список аплікантів, який фундація затвердила. У наслідку понад сто українців дістало змогу студіювати в німецьких високих школах у Берліні, Відні, Празі й деяких менших осередках. Це допомогло після війни влаштуватися в університетах Канади та США.

Але вже по кількох місяцях віденське гестапо арештувало мене. По двох тижнях мене випустили без ніяких переслухань. Я поїхав через тиждень до Львова відвідати Степана Гайдучка і там мене вдруге арештували і запроторили в знану мені вже за польських часів тюрму при вул. Лонцького. Мене тримали там 6 тижнів у цілковитій ізоляції. Режим був дуже тяжкий. З цієї тюрми відбувалися безперервні, здебільшого нічні транспорти на розстріл або до концентраційних таборів. Ніхто тут не знав, що буде з ним завтра. Життя тут було нічим. Однієї ночі мене випровадили з келії, сховали з якоюсь польською дівчиною і завезли на львівський головний двірець. Там нас розкували, її забрали, мабуть, до концтабору, а мене замкнули в тюремнім вагоні, в переділі розміром

1м × 3м. Це була середина дуже холодної зими. Їзда не мала кінця. Поїзд ставав на кожній малій станції. Доїхав до Кракова і звернув на Бреслау (Вроцлав). У збірних келіях на нічних перестанках не було місця на підлозі на сидження. Треба було дрімати стоячи, а у Бреславі мене скували разом з одним німцем, що, був першим заступником шефа гестапо м. Бреслау (брав хабарі і шмуглював жидів до Швейцарії). Засуджений на кару смерти із заміною на 25 років ув'язнення. Їхав відбувати присуд до Відня, де служив при поліції перед „аншлюсом“ 1938 р. Я відітхнув, бо знав, що їду до Відня, де була вже ціла моя сім'я. Так і було. За два тижні нас довели до Відня. Знову в тій самій тюрмі, де коротко держали мене раніше. По кількох місяцях „побуту“ у віденській тюрмі мене викликали до начальника відділу. Він мені сказав: ми арештували вас на приказ Берліну. Ми не маємо нічого проти вас, це їхня справа. Вони будуть вас переслуховувати. Сьогодні увечері вас відтранспортують до Берліну. Так і сталося. Я їхав у фронтову смугу. Тоді Берлін уже був справді фронтовою смугою. До збільшених нічних бомбардувань долучилися масові денні бомбардування американців. Мене замкнули в окремій камері в головній квартирі гестапо на розі Вільгельмштрассе і Принц Альфредштрассе. Ця „домашня“ тюрмка гестапо мала 30 кімнаток-поодинок і дві кімнати трохи ширші, на 4—5 осіб. Це була „престижна“ тюрма, яка не віщувала нічого доброго. Тут тримали сина Сталіна, якого німці взяли були в полон, і моїм сусідом був один з колишніх французьких міністрів.

У 1948 році я став доктором політичних наук на факультеті права і державних наук Інсбрукського університету. Мені негайно запропонували працю в Організації Об'єднаних Націй, у Міжнародній організації переселених осіб. Я працював там рік і увійшов у контакт з австралійською місією, з якою я з рамени ІРО співпрацював. Вони перемовили мене їхати до Австралії. Це окремий період.

Ми осіли в Сідней, я був ініціатором і першим головою української громади нового Південного Велсу НСВ у Сідней.

Ця історія мого життя є тільки хронологічною історією. Її треба виповнити „змістом“, бо це в ній найцікавіше: причинок до подій, проблем, політики і переживань тієї вітки населення України, де доля присудила мені жити“.

Богдана Гайдучок і Клавдій Білинський мають трьох синів: Богдана, Клавдія і Андрія. Богдан — професор Сіднейського університету, юрист, виховав сина Миколу, який також закінчив юридичний факультет. Клавдій здобув юридичну освіту, має двоє дітей: Даню і Генрі. Андрій — спеціаліст телезв'язку, має троє дітей: Наталю, Богдану, Адріяна. Онуки і правнуки Степана Гайдучка і Стефанії Богуславської повноцінні громадяни Австралії, але пам'ятають, що вони є українського походження.